TÜRK MAMLEKETTERİNİN PARLAMENTTİK ASSAMBLEYASY

TÜRKPANYN AYLANA-CÖYRÖ, TABYGYY RESURSTAR JANA DEN-SOOLUKTU SAKTOO BOYUNCA KOMISSIYASYNYN

ONUNCHU JYYNY

OTCHET

2025-JYLDYN 14-MARTY

BISHKEK

Turuktuu önügüü maksattarynyn kontekstinde TÜRKPAnyn mücö mamlekettherinin "jashyl düynö" ekologiyalyk turuktuulyk boyuncha kyzmatthashtygy

KIRISH SÖZ

Katchylyktyn 2025-jylga Ish-arakettep planyna jana TürkPAnyn 2023-2028-jyldarga karata strategiyalyk jol kartasyna ylaiyk, TürkPAnyn 2024-jyldyn 6-iyunda Bakuda öttkön 13-plenardyk oturumunda "Turuktuu önügüü maksattarynyn kontekstinde TÜRKPAnyn mücö mamlekettherinin "jashyl düynö" jana ekologiyalyk turuktuulyk boyuncha kyzmatthashtygy" temasyn komissiyanyn onunchu jyynynyn kün tartibinin negizgi temasy katary kabyldoo chechimi kabyl alynghan.

2015 -jylы Biriikken Ulyttar Uyumuna mücö bardyk mamlekettep tarabynan kabyl alynghan Turuktuu önügüü maksattary (TÖM) 2030-jylga cheyin adamdar jana planeta üchün tynchtykka jana önügüügö jetüünün universaldyy planы bolup sanalat. Turuktuu önügüü maksattary (TÖM)jana 2030-jylga cheyinki kün tartibi globaldyk önügüügö düynölük mamilenin özgörüshün chagyldyrat.

Миң жылдык өнүгүү максаттарынан (МӨМ) айырмаланып, ТӨМ экономика жана айлана-чөйрө бири-бирине байланыштуу экендигин тааныйт. ТӨМ жалпысынан 17 максатты, 169 милдет жана 244 көрсөткүчтү камтыйт жана алардын токсон үчү айлана-чөйрөгө байланыштуу.

2030-жылга чейинки күн тартиби бардык ТӨМ боюнча туруктуу өнүгүүнүн үч негизги компонентин бириктирет. Алардын айрымдары айлана-чөйрө менен тыгыз байланышта: ТӨМ 3 (сергек жашоо жана жыргалчылык), ТӨМ 6 (суу менен камсыздоо жана санитария), ТӨМ 11 (шаарлар жана калктуу конуштар), ТӨМ 12 (туруктуу керектөө жана өндүрүш), ТӨМ 13 (климаттын өзгөрүшү), ТӨМ 14 (океандар, деңиздер же деңиз ресурстары), ТӨМ 15 (жердеги жашоо). Бул ТӨМ менен экономикалык жана социалдык аспектилерге жакыныраак болушу мүмкүн болгон башка ТӨМдүн ортосундагы байланыштар тең салмактуу. Көптөгөн уюмдар жана мекемелер жаратылышты коргоо келишимдери менен ТӨМдүн ортосундагы көп тараптуу байланышты аныкташкан.

Бириккен Улуттар Уюмунун Айлана-чөйрөнү коргоо программасы (UNEP) ТӨМдүн ортосундагы байланышты көрсөткөн жана ар тараптуу талдоо жүргүзгөндүктөн абдан жакшы мисал болуп саналат. Бул программа жаратылышты коргоону координациялайт жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө экологиялык саясатты жана практиканы ишке ашырууга жардам берет.

"Биздин дүйнөнү өзгөртүү: 2030-жылга чейин туруктуу өнүктүрүү күн тартиби" эл аралык коомчулуктун туруктуу өнүгүүнүн экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилерин тең салмактуу башкарууга жетишүү үчүн зарыл деп эсептеген биргелешкен иш-аракеттерди чагылдырат.

Катышуучу өлкөлөр геоэкономикалык байланыштары жана пайдалуу географиялык жайгашуусу, ошондой эле жаратылыш ресурстарынын байлыгы менен айырмаланат. Мунай, жаратылыш газы, көмүр, темир рудасы жана башка ушул сыяктуу ресурстар сыяктуу жаратылыш ресурстарына бай өлкөлөр ар дайым энергетика, транспорт, логистика ж. б. сыяктуу аймактык жана глобалдык

долбооорлордун бир бөлүгү болуп келген. Азербайжандын жашыл энергетика тармагындагы өнөктөштүгү, Казакстандын жашыл экономика тармагындагы стратегиясы, Кыргызстандын гидроэнергетикалык потенциалы, Түркиянын “2053-жылга карата эмиссиянын нөлдүк деңгээлине жетүү максаты жана климаттын өзгөрүүсү боюнча узак мөөнөттүү стратегиясы” аймактык кызматташтык үчүн бекем негиз түзөт.

АЗЕРБАЙЖАН

Туруктуу өнүгүү максаттары (ТӨМ) 2015-жылда 25-27 - сентябрда өткөн саммитте Туруктуу өнүктүрүү боюнча Бириккен Улуттар Уюмуна мүчө мамлекеттер тарабынан кабыл алынган.

Азербайжан 2016-2030-жылдары Бириккен Улуттар Уюмуна мүчө мамлекеттер тарабынан белгиленген Туруктуу өнүгүү максаттарына кошулду жана аларды ишке ашыруу үчүн ырааттуу кадамдарды жасоодо.

Коюлган максаттар жана милдеттер Миң жылдык өнүгүү максаттарынын (МӨМ) Декларациясында баяндалган өнүктүрүү жаатындагы максаттарга негизделет, туруктуу өнүктүрүүнүн экономикалык, социалдык жана экологиялык аспектилерин камтыйт жана өнүгүүнүн мындан аркы багыттарын аныктайт.

"Биздин дүйнөнү өзгөртүү: 2030-жылга чейин туруктуу өнүктүрүү күн тартибиндеги" милдеттенмелерге байланыштуу мамлекеттик мекемелердин милдеттерин аткарууну координациялоо максатында Азербайжан Республикасынын Президентинин 6-октябрдагы Жарлыгы менен Азербайжан Республикасын Туруктуу өнүктүрүү боюнча Улуттук координациялык кеңеш түзүлгөн, 2016-жылы Улуттук координациялык кеңештин алкагында "Экономикалык өнүгүү жана татыктуу иш менен камсыз кылуу", "Социалдык маселелер", "Экологиялык маселелер" жана "Мониторинг жана баалоо" сыяктуу багыттар боюнча 4 жумушчу

топ түзүлгөн. Экологиялык маселелер боюнча жумушчу топту экология жана жаратылыш ресурстары министрлиги жетектейт.

Азербайжан Республикасынын Улуттук координациялык кеңеши туруктуу өнүктүрүү боюнча өлкө үчүн актуалдуу жана глобалдык максаттарга жана милдеттерге ылайык келген улуттук артыкчылыктарды жана көрсөткүчтөрдү аныктады, ошондой эле социалдык-экономикалык жана экологиялык чөйрөлөрдү камтыган мамлекеттик программаларды жана стратегияларды туруктуу өнүгүү максаттарына шайкеш келтирди. Ошол эле учурда туруктуу өнүктүрүү боюнча жогорку деңгээлдеги саясий форумга "Биздин дүйнөнү өзгөртүү: 2030-жылга чейин туруктуу өнүктүрүү күн тартиби" боюнча 4 ыктыярдуу баяндама даярдалып, сунушталды.

Азербайжан үчүн 18 максат, 101 милдет жана 144 көрсөткүч башкы багыт катары кабыл алынган, алардын ичинен 8 көрсөткүч айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы жалпы улуттук башкы багыт катары аныкталган. Бул көрсөткүчтөр 6 тапшырманы камтыйт (6.3, 6.5, 12.4, 14.4, 14. жана 15.4) ТӨМ 5 алкагында (6, 11, 12, 14 жана 15).

Айлана-чөйрөнүн абалы Туруктуу өнүгүүнүн маанилүү аныктоочу фактору болуп эсептелет. Туруктуу өнүгүүнүн экологиялык максаттарынын аспектилерине океан жана деңиз ресурстарынын, климаттын өзгөрүшү, айлана-чөйрөнү коргоо, таштандыларды башкаруу, экосистема жана биологиялык ар түрдүүлүк кирет.

Дүйнөлүк милдеттерди чечүүгө көмөктөшүү максатында Туруктуу өнүктүрүү боюнча Улуттук координациялык кеңештин катчылыгына (Экономика министрлиги), ошондой эле жооптуу эл аралык уюмга (уюмдарга) айлана-чөйрөнү туруктуу өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу максаттарын ишке ашыруу боюнча жасалган иштер, жетишкендиктер, ошондой эле пайда болгон көйгөйлөр жөнүндө отчеттор такай берилип турат.

Азербайжан Республикасынын Президенти тарабынан бекитилген "Азербайжан 2030: Социалдык-экономикалык өнүгүүнүн улуттук артыкчылыктары" документинде глобалдык климаттын

өзгөрүшүнө жооп катары берип, Азербайжандын жаңы стратегиялык этабында туруктуу, жогорку ылдамдыктагы экономикалык өсүшүнүн алкагында калктын ден-соолугуна пайдалуу жаратылыш чөйрөсүндө жашоо менен камсыз кылуу боюнча жогорку сапаттагы чөйрөнү камсыздоо тапшырмасы коюлган. Документте жаратылыш ресурстарын, энергиянын таза жана туруктуу булактарын натыйжалуу пайдалануу, калдыктарды кайра иштетүү жана экологиялык таза технологияларды колдонууну кеңейтүү багыттары аныкталган.

Мындан тышкары, Бириккен Улуттар Уюму менен Азербайжан ортосундагы "2021-2025-жылдарга туруктуу өнүгүү жаатында кызматташуу" документин ишке ашыруу боюнча биргелешкен Жетектөөчү комитеттин айлана-чөйрө жана климаттын өзгөрүшү боюнча төртүнчү жыйынтыктоочу тобунун биргелешкен иш-планына ылайык, айлана-чөйрөнү коргоо жана анын кесепеттерин азайтуу жаатында жүргүзүлүп жаткан иш-чаралар климаттын өзгөрүшү, айлана-чөйрөнү коргоо жаатында артыкчылыктуу болуп саналган туруктуу өнүгүү максаттарына жетүү менен түздөн-түз байланыштуу.

Тажрыйба алмашуу жана өнөктөш өлкөлөр менен эки тараптуу, аймактык форматтагы кызматташтыкты чыңдоо, ошондой эле Бириккен Улуттар Уюмунун Айлана-чөйрөнү коргоо программасы менен, айлана-чөйрөнү коргоо жана климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүү жаатындагы башка тиешелүү эл аралык уюмдар менен үзгүлтүксүз чаралар көрүлүүдө.

КАЗАКСТАН

Казакстан экологиялык туруктуулукка бекем милдеттенме алып, улуттук стратегиясын Бириккен Улуттар Уюмунун Туруктуу өнүгүү максаттарына (ТӨМ) шайкеш келтирет. Өлкө ар кайсы тармактарда олуттуу прогресске жетишти, бул анын жашыл келечекке болгон берилгендигин чагылдырат.

Казакстан ТӨМ рейтингинде алдыга жылып, үч жыл ичинде 12 тепкичке көтөрүлүп, 166 өлкөнүн ичинен 66-орунду ээледи. Бул өркүндөтүү өлкөнүн таза энергетика, климаттын өзгөрүшүнө каршы

күрөшүү жана туруктуу экономикалык өсүш сыяктуу аракеттерин баса белгилейт.

2013-жылы Казакстан «Жашыл экономика» планын ишке киргизди, анын максаты 2050-жылга чейин энергиянын 50% альтернативдүү жана калыбына келүүчү булактардан алуу болуп саналат. Бул амбициялуу стратегия Казакстанды бул жаатта туруктуу өнүгүү боюнча лидер катары көрсөтөт. 2015-жылдын сентябрында Бириккен Улуттар Уюмунун 70-жыйынынын алкагында 2015-жылдан кийинки өнүгүү боюнча күн тартибин кабыл алуу саммитинде Казакстан башка Бириккен Улуттар Уюмунун мүчө өлкөлөрү менен биргеликте дүйнөлүк келечек өнүгүүсү үчүн жаңы документти кол койду, ал жерде Туруктуу өнүгүү максаттары (ТӨМ) жана багыттары Эл аралык стандарттарга ылайык ишке ашырылары белгиленген жана алар Казакстандын негизги багыттары менен толук дал келет.

Бул демилгелерге карабастан, Казакстан олуттуу экологиялык көйгөйлөргө туш болууда. 2006-жылдан бери Каспий деңизинин деңгээли жыл сайын болжол менен 25 сантиметрге төмөндөп, биологиялык ар түрдүүлүктүн жоголушуна жана балык уулоо жана туризм сыяктуу тармактарга экономикалык таасирин тийгизди. Бул төмөндөө климаттын өзгөрүшүнө жана сууну башкаруу практикасына байланыштуу.

Казакстан 2060-жылга чейин көмүртектин нейтралдуулугуна жетүүгө милдеттенме алып, ядролук энергияны көмүртектин аз энергия булагы катары ролун баса белгиледи. Өкмөт энергия аралашмасын диверсификациялоо жана парник газдарын чыгарууну азайтуу үчүн коопсуз жана экологиялык таза ядролук энергиянын жолдорун изилдеп жатат.

Өлкөдө 280 көрсөткүчтөн турган мониторинг системасы түзүлүп, 205 дүйнөлүк жана 75 улуттук көрсөткүчтөр бар. Бул алкакта Казакстан өзүнүн туруктуу өнүгүү аракеттерин натыйжалуу өлчөөгө жана багыттоого мүмкүндүк берет.

ЭКСПО-2017 эл аралык көргөзмөсүн өткөрүү жана көргөзмөнүн негизинде БУУнун колдоосу менен жашыл технологиялар борборун жана "Келечектин энергиясы" инвестициялык долбоорлорун түзүү

Казакстандын ТӨМдү ишке ашыруу боюнча эл аралык аракеттерге кошкон олуттуу салымы болуп саналат.

Туруктуу өнүгүү максаттарынын (ТӨМ) методологиясын жана көрсөткүчтөрүн Казакстанда киргизүү, Казакстандын стратегиялык пландоо жана мониторинг системасын дүйнөлүк стандарттарга системалуу ылайыкташтырууга мүмкүндүк берет, бул Казакстандын программалык документтеринин, биринчи кезекте «Стратегия-2050» жана анын негизинде чыккан программалардын дүйнөлүк өнүгүү максаттарына шайкештигин эске алуу менен ишке ашат.

Жалпысынан алганда, ТӨМ же 2030-жылга чейинки күн тартиби Казакстандын өнүктүрүү жаатындагы аракеттерине көп жагынан шайкеш келет жана аларга жетишүү үчүн, ошондой эле ТӨМгө жетишүүдөгү прогресске мониторинг жүргүзүү жана баалоо үчүн пайдалуу жана ынанымдуу саясий негиз боло алат.

БУУӨПтүн эл аралык эксперттеринин миссиясы 2016 - жылдын ноябрында болуп өткөн ТӨМдү ишке ашырууга жана байкоого Казакстандын даярдыгын ар тараптуу баалоо максатында, ТӨМгө жетүү боюнча милдеттерди улуттук жана тармактык пландарга киргизүүнүн жетишээрлик жогорку деңгээлин аныктады-ТӨМгө жетишүү боюнча милдеттердин 61% Улуттук стратегиялык документтер менен камтылган.

Казакстан Республикасынын Парламентинин Сенатынын депутаттары 2016-жылдын ноябрында кабыл алган декларацияда туруктуу өнүктүрүү принциптерин колдонууга жана аларды ишке ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү максатында ТӨМдү колдонуудагы мыйзамдарга интеграциялоого көмөк көрсөтүү зарылдыгы белгиленген.

Азыркы учурда Казакстан Республикасынын Өкмөтү ТӨМдү улуттук деңгээлде натыйжалуу ишке ашырууну, Казакстан Республикасынын программалык документтери менен ТӨМдүн ортосундагы синергияны, ошондой эле жеке секторду, академиялык чөйрөлөрдү тартууну камсыз кылуу үчүн координациялоочу түзүмдү түзүү мүмкүнчүлүгүн карап жатат.

ТӨМдү ишке ашыруудан тышкары, алардын аткарылышын көзөмөлдөө глобалдык жана улуттук деңгээлде маанилүү милдет болуп саналат. Өлкөлөр максаттарга жетүү үчүн прогресске мониторинг жүргүзүү жана талдоо үчүн негизги жоопкерчилик алышат жана бул туруктуу өнүгүү боюнча 17-максатта белгиленгендей, сапаттуу, жеткиликтүү маалыматтарды чогултууну камсыз кылууну талап кылат.

Казакстан 2030-жылга чейинки мезгилге Туруктуу өнүгүү күн тартиби үчүн статистика жаатындагы өнөктөштүк, координациялоо жана потенциалды жогорулатуу боюнча жогорку деңгээлдеги топтун мүчөсү болуп саналат, анын курамына мүчө мамлекеттер, ошондой эле байкоочу катары БУУнун аймактык жана эл аралык мекемелери кирет.

Сентябрда ТӨМ статистикасы боюнча биринчи улуттук техникалык жыйын болуп өттү, ага бардык мамлекеттик мекемелердин, ӨЭУлардын, илимий уюмдардын, ар кандай профсоюздардын жана ассоциациялардын, улуттук компаниялардын, БУУнун агенттиктеринин өкүлдөрү жана ар кандай секторлордун эл аралык эксперттери катышты. Жолугушуунун негизги максаты ТӨМгө байкоо жүргүзүү үчүн дүйнөлүк көрсөткүчтөрдү иштеп чыгууга Улуттук статистика системасынын даярдыгын баалоо, ошондой эле Казакстан үчүн актуалдуу боло турган кошумча улуттук көрсөткүчтөрдү аныктоо болду.

ТӨМгө байкоо жүргүзүү үчүн индикаторлорду киргизүү боюнча атайын түзүлгөн мекемелер аралык жумушчу топ Казакстандын артыкчылыктарын эске алуу менен дүйнөлүк жана улуттук көрсөткүчтөрдү камтыган көрсөткүчтөрдүн системасын иштеп чыгууда.

Жалпысынан Казакстанда ТӨМдү системалуу ишке ашыруу оң таасирлүү натыйжа берери шексиз:

- ТӨМдү ишке ашыруу аркылуу экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюмунун көрсөткүчтөрүнө жетишүү жолу менен дүйнөнүн атаандаштыкка жөндөмдүү 30 өлкөсүнүн катарына кирүү процессине көмөктөшүү;

- адамдын потенциалын жогорулатуу, чет өлкөлүк технологияларды жана тажрыйбаларды тартуу, ошондой эле чоң көлөмдөгү маалыматтарды (Big Data) иштеп чыгуу боюнча квалификацияны жогорулатуу сыяктуу процесстерге кошумча дем берүү ;

- ТӨМдү ишке ашыруу ири эл аралык корпорациялар үчүн инвестициялык жагымдуулуктун факторлорунун бири болууда, ошондуктан социалдык жооптуу бизнес-модель жана анын ТӨМ менен шайкештиги алардын беделинин маанилүү түзүүчүсү болуп саналат.

КЫРГЫЗСТАН

Кыргыз Республикасы башка мүчө мамлекеттер менен бирге глобалдык ТӨМгө жетишүүдө өз салымын кошууга, ошондой эле ТӨМгө жетишүүнүн көрсөткүчтөрүнө байкоо жүргүзүүгө милдеттенди. Ошентип, 2018-2040-жылдары Өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясына ылайык, Кыргызстан 2030-жылга чейинки мезгилде күн тартибинде кабыл алынган Туруктуу өнүктүрүү максаттарына жетүүгө умтулат.

Улуттук статистикалык комитет, 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасында Туруктуу өнүгүү максаттарына (ТӨМ) ылайык ынгайлашуу, ишке ашыруу жана баалоо боюнча Координациялык комитеттин мүчөсү жана "Байкоо жана баа берүү" иштөө тобунун жетекчи органы катары, Туруктуу өнүгүү максаттарын жетишүүдөгү жакшырууну баалоо боюнча улуттук баяндаманы даярдоону камсыз кылат. Мындан тышкары, Бириккен Улуттар Уюмунун Статистика комиссиясынын 47-жыйынынын чечимине ылайык, ТӨМгө жетишүү боюнча дүйнөлүк көрсөткүчтөрдү чогултуу, салыштырууга жарамдуу жана стандартташтырылган расмий статистикалык маалыматтардын негизинде жүргүзүлөт. Ал расмий статистиканын негизги принциптерине ылайык даярдалган ТӨМгө байланыштуу маалыматтарды чогултуп, аларды көзөмөлдөөгө укуктуу. Кыргызстан 2023-жылга карата Туруктуу өнүгүү максаттары боюнча баалоо тизмесинде 45-орунду ээледи.

Климаттык өзгөрүүлөргө каршы күрөшүү контекстинде төмөнкү маалыматтар Кыргызстандын боюнча берилет: 2021-жылы күйүүчү майларды өрттөө жана цемент өндүрүү процессинен чыккан CO2 эмиссиялары 1.4 тоннага жетти. Ошол эле учурда, күйүүчү майлардын экспортунан чыккан CO2 эмиссиялары 202.9 тонна болду.

ТӨМ 15ти ишке ашыруу үчүн Кыргызстан 10 мамлекеттик жаратылыш коругун, 13 мамлекеттик жаратылыш паркын жана 64

өзгөчө корукту камтыган өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарынын тармагын түздү, алардын үлүшүнө өлкөнүн жалпы аянтынын 7,38% туура келет. Кыргызстан аз токойлуу аймак болуп эсептелет: токойлор негизинен тоолуу бак-даректар менен берилген, ар түрдүү жана баалуу породаларга бай. Кыргыз Республикасынын бардык токойлору коргоодо турат. Токой аянты өлкөнүн жалпы аянтынын 5,6% түзөт (2021-жылдагы эл каттоонун маалыматы боюнча), токой өсүмдүктөрүнүн 90% га жакыны деңиз деңгээлинен 700-2500 метр бийиктикте жайгашкан.

Климатка адаптациялоо стратегиялары, мисалы, климатка туруктуу айыл чарбасындагы инновациялар, агроэкология жана тобокелдиктерге жооп берген социалдык коргоо, климаттын өзгөрүшүнө жана табигый кырсыктарга эң аялуу калктын катмарына жана аймактарга багытталышы керек.

Жарандарды тартуу жана далилдүү маалыматтарга негизделген мамилелер-жарандар менен жаңы байланыштарды түзүү кыргыз коомунун узак мөөнөттүү өнүгүүсү үчүн абдан маанилүү. ТӨМ жана көптөгөн ар кандай максаттар, милдеттер жана көрсөткүчтөр коом менен өз ара аракеттенүүнүн бул жаңы ыкмасын ишке ашыруу үчүн мыкты аянтча болуп саналат. Мындан тышкары, далилдерге негизделген маалыматтардын сапатын жана жарандардын катышуусун жакшыртуу үчүн ТӨМгө жетишүүдөгү жакшыртуу байкоолорун жүргүзүүдө жана баалоодо парламенттин ролун күчөтүү керек.

Жарандардын жыргалчылыгын жогорулатууга багытталган Кыргызстанды 2030-жылга чейин "Өнүктүрүүнүн улуттук программасы" туруктуулук принцибин сактоо менен өлкөнү өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү стратегиялык максаттарына негизделген, адамдарды багыттоого жана туруктуу өнүгүүнү камсыз кылууга басым жасоо менен 2040-жылга чейин Өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын алкагында иштелип чыккан. Туруктуу өнүгүү максаттарынын негизги милдети - эч кимди кароосуз калтырбоо. Келечектин жалпы көрүнүшү Кыргыз Республикасын (2040-жылга чейин) адамдардын жашоосу үчүн бирдиктүү, көз карандысыз жана ыңгайлуу, эркин жана гүлдөп-өскөн жарандардын өлкөсү, чоң мүмкүнчүлүктөрү жана өз жашоосун тандоо

укугу бар өлкө катары өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү келечеги менен байланышкан..

Программанын максаттары өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү, жарандардын жыргалчылыгын жогорулатуу, кризиске каршы чараларды ишке ашыруу жана өнүгүүнүн узак мөөнөттүү максаттарына ийгиликтүү жетүү үчүн негиздерди түзүү болуп саналат.

Бүгүнкү күндө Кыргызстан адамзаттык өнүгүү индекси боюнча 189 өлкөнүн ичинен 122-орунда.Дүйнөлүк экономикалык форум түзгөн атаандаштыкка жөндөмдүүлүк дүйнөлүк индекси боюнча 141-орундун ичинен 96-орунда турат. Акыркы жылдары өлкөнүн бул индекстердеги позициясы начарлап кетти. Бул программаны ишке ашыруунун натыйжасында Кыргызстан негизги эл аралык баалоо тизмесиндеги ордун жакшыртаары күтүлүүдө.

Туруктуу өнүгүү максаттарын ишке ашырууда олуттуу жылыштар болот. Программаны ишке ашыруу өлкөнүн улуттук байлыгын жана анын жарандарынын жыргалчылыгын кеминде төрттөн бирине көбөйтүүнү камсыз кылат. Экономикалык өсүш туруктуулукка ээ болуп, калктын кирешелериндеги теңсиздик кыскарып, орто класс кеңейет. Экономикалык саясаттын негизги артыкчылыктары болуп экономиканын кыйла эмгекке жөндөмдүү тармактарды колдоо жана өнүктүрүү маселелери эсептелет. Айыл жеринде оң өзгөрүүлөр болуп, бул шаар менен жашоо сапатындагы ажырымды азайтат.Жаңы ишканалар ачылып, жумуш орундары түзүлөт. Шаарлардын жана айылдардын көчөлөрдө тазалык жана коопсуздук туруктаашат. Татыктуу эмгек стандарттарын (татыктуу эмгек акы, татыктуу иш менен камсыз болуу, социалдык өнөктөштүк) этап-этабы менен киргизүү адамдардын бакубаттуулугунун жана өлкөнүн өнүгүшүнүн негизи болот.

Айлана-чөйрөнү коргоо маселелери боюнча Түркия Республикасы менен кызматташуу жөнүндө Меморандум

2021-жылдын 10-сентябрында Бишкекте экономикалык кызматташтык боюнча кыргыз-түрк өкмөттөр аралык биргелешкен 10-отурумдун жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын Министрлер

кабинети менен Түркия Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда өз ара түшүнүшүү жөнүндө Меморандумга кол коюлду.

Меморандумдун максаты эки өлкөнүн ортосундагы айлана-чөйрөнү коргоо жаатында кызматташтыкты өнүктүрүү болуп саналат.

Меморандум кызматташтыктын төмөнкү негизги багыттарын аныктайт:

- Калдыктарды азайтуу жана экологиялык туруктуулукту камсыз кылуу;

- Билим, мыкты тажрыйба жана технологиялар менен бөлүшүү;

- Экологиялык маалымдуулук жана калкка билим берүү;

- Жаратылышты коргоо мекемелеринин потенциалын жогорулатуу;

-Окуу программаларын, жолугушууларды, конференцияларды жана симпозиумдарды уюштуруу;

- Изилдөөчүлөрдүн, консультанттардын, эксперттердин, ошондой эле өкмөттүк эмес уюмдардын мүчөлөрүнүн жана өкүлдөрүнүн өз ара расмий жолугушууларын уюштуруу;

- Долбоорлорду жана башка иш-чараларды даярдоо жана биргелешип ишке ашыруу.

ТҮРКИЯ

"Түркиянын биологиялык ар түрдүүлүгүн коргоо үчүн атайын коргоо зоналары жана корголуучу жаратылыш объектилери бөлүнүп, кургактык жана деңизде да корголуучу аймактарын кеңейтүү боюнча илимий изилдөөлөр жүргүзүлүүдө. Бул байлыктар топтолгон эң чоң аймактар- атайын коргоо зоналары, корголуучу жаратылыш аймактары жана башка корголуучу аймактар. Жер Ортолук деңизди булгануудан коргоо боюнча конвенцияга (Барселона) кол койгон өлкөлөргө коюлган милдеттенмелерге ылайык өзгөчө жаратылышты коргоо зоналары (деңиздер) түзүлгөн. Бул аймактар улуттук жана глобалдык масштабда экологиялык мааниге ээ, бирок алар индустриялаштыруу, туризм жана курулуш сыяктуу факторлордон улам барган сайын деградацияга же кыйроого дуушар болушууда. Натыйжада Президенттин Жарлыгы менен алар өзгөчө коргоого алынган. Түркияда болжол менен 2,7 миллион гектар табигый корголуучу аймактар жана 19 ӨКЖА бар. Гөксү дельтасы, Белек, Каш-Кекова, Патара, Финике суу алдындагы тоолору,

Көйчөгүз-Далян, Фетхие-Гөжек, Датча-Бозбурун, Гөкова, Фоча, Карабурун-Ылдыр булуңу, Сарас булуңу, Памуккале, Салда көлү, Гөлбашы, Туз көлү, Ыхлара, Мрамор деңизи жана аралдары, жана Узунгөл Өзгөчө экологиялык коргоо аймактары — бул аймактар өзүндө сактаган биологиялык ар түрдүүлүккө жана жаратылыш менен маданий ресурс катары баалуу байлыктарына байланыштуу өзгөчө сезимтал региондор болуп эсептелет.

1992-жылы Риодо өткөн БУУнун Айлана-чөйрөнү коргоо жана өнүктүрүү конференциясынан бери Түркия эң жогорку саясий негиз болгон туруктуу өнүгүү концепциясын өнүгүү пландарында чагылдырып келет. Мындай көп жылдык тажрыйбага ээ болгон Түркиянын Туруктуу өнүгүү максаттарына шайкеш келген жол картасын иштеп чыгуучу мүмкүнчүлүгү жана инфраструктурасы бар. Саламаттык сактоо уюмдарына жана алардын көрсөткүчтөрүнө комплекстүү мамиле жасап, аларды өнүктүрүү пландарына жана тармактык стратегияларга бириктирет.

2030-жылга чейинки күн тартиби Түркиянын секторду өнүктүрүү саясатына болгон жаңы көз карашты алып келип, кеңири алкакты, комплекстүү мамилени жана өнүгүүнүн бардык элементтерин чогуу эске алган түзүлүштү камсыз кылды. 2030-жылга чейин туруктуу өнүгүү жаатындагы күн тартиби ар тараптуу кызматташуу процесстерин ишке ашыруу жана бардык кызыкдар тараптар үчүн ачык-айкын механизмдерди түзүү үчүн абдан маанилүү күн тартиби болуп саналат.

Климаттын өзгөрүшү боюнча Өкмөттөр аралык панелдин отчетунда парник газдарынын эмиссиясы бүгүнкү күндө азайтылса да, сөзсүз биз климаттын өзгөрүшүнүн таасирине көпкө чейин туш болобуз деп баса белгиленет.

XIX Кылымдын аягынан бери Жер Ортолук деңизинин бассейниндеги орточо температура дүйнөлүк 1,1 орточо градуска салыштырмалуу 1,4 градуска жогорулады. Эгерде максаттуу глобалдык климаттык чаралар ишке ашпай калса, температура 2050-жылга чейин дагы 1,5 градуска көтөрүлөт деп болжолдонууда.

Климаттын өзгөрүшүнө байланыштуу биз туш болгон капыстан келген катуу жаан-чачындар жана суу ташкындары жер көчкүлөрдү, эрозияны жана чөлдөшүүнү күчөтөт. Бороон-чапкын шамалынын

күчөшү нөшөрлөп жааган жамгыр, мөндүр,чагылган, суу ташкыны жана шаарды суу каптоо сыяктуу табигый кырсыктардын тез-тез, катуу, узакка созулушуна жана кеңири жайылышына алып келет.

Метеорология башкы башкармалыгынын маалыматы боюнча, 2022-жылы аба ырайынын кескин өзгөрүшү 1030 жолу катталган болсо, 2023-жылы бул сан 1475ке чейин көбөйгөн. Климаттын өзгөрүшү дүйнө жүзү боюнча кабыл алынган чындык болсо да, анын таасирине көнүү үчүн кошумча стратегиялар жана чаралар талап кылынат. Бул климаттын өзгөрүшүнүн таасирине көнүү зарылдыгын ачык көрсөтүп турат. Көнүү аракеттери климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүүдө парник газдарын азайтуу аракеттери сыяктуу эле маанилүү.

Экологиялык туруктуулуктун маанилүү компоненттеринин бири болуп айлана-чөйрөнүн эң маанилүү элементтеринин бири жана биздин чектелген ресурстарыбыздын бири болгон суу ресурстарын коргоо жана сарамжалдуу пайдалануу болуп саналат. Бүгүнкү күндө, өнүккөн технологиянын жардамы менен, суу ресурстары саякат, энергия өндүрүү, айыл-чарба жана өнөр-жай сыяктуу ар кандай максаттарда колдонулат жана алар өлкөлөрдүн экономикалык өнүгүүсүндө алмаштыргыс орунду ээлейт. Бирок, тилекке каршы, тирүү жандыктар үчүн өтө маанилүү жана өтө чектелген таза жана пайдаланылуучу суу ресурстарынын сапаты жана саны күндөн-күнгө азайып, туруктуулукка коркунуч туудурган өлчөмдөргө жакындап баратат. Түркия, айрыкча, климаттын өзгөрүшүнүн Жер Ортолук деңиз бассейнине күтүлүп жаткан кесепеттерин эске алганда, келечекте суу тартыштыгына туш боло турган өлкөлөрдүн бири.

Бул контекстте, биздин суу ресурстарын сактоо жана сапатын жакшыртуу, ошондой эле аларды кыска, орто жана узак мөөнөттүү келечекте коргоо менен пайдалануунун тең салмактуулугун сактоо биз үчүн өтө маанилүү болгон бул ресурстарды туруктуу башкаруу үчүн чоң мааниге ээ. Жетишпеген ресурс болгон салттуу сууну тазалоого гана көңүл буруу жетишсиз. "Туруктуулук" принцибинин алкагында агынды сууларды башкарууга комплекстүү мамиле кылуу өтө маанилүү: үй чарбаларында да, өндүрүштө да сууну үнөмдүү пайдалануудан баштап, пайда менен чыгымдын максималдуу катышын эске алуу менен саркынды сууларды тазалоого чейин, тазаланган агынды сууларды

кайра колдонуудан саркынды сууларды тазалоонун натыйжалуулугун баалоо.

Дүйнөлүк климаттын өзгөрүшүнө, кургакчылыкка жана суу ресурстарына суроо-талаптын өсүшүнө жана булганышына байланыштуу тазаланган саркынды сууларды кайра колдонуу күн сайын маанилүү болуп баратат. Түркия Евробиримдикке кирүү процессин, калктын санын көбөйтүүнү, тез индустриялаштырууну жана урбанизацияны, дүйнөлүк жана аймактык окуяларды, учурдагы муктаждыктарды жана климаттын өзгөрүшүнүн келечектеги кесепеттерин эске алуу менен суу жана саркынды сууларды башкаруу саясатын иштеп чыгууда.

Ушул максатта азыркы учурда 6,35%дан денгээлде болгон айыл-чарба агынды сууларды тазалоо деңгээлин 2030-жылга 15% чейин жогорулатууну пландаштырууда.

Бириккен Улуттар Уюмунун климаттын өзгөрүшү боюнча Алкактык конвенциясынын 2-беренесинде айтылгандай, экосистемалардын климаттын өзгөрүшүнө табигый ыңгайлашуусу, азык-түлүк коопсуздугу жана туруктуу экономикалык өнүгүү атмосферада парник газдарынын концентрациясын белгилүү бир деңгээлде кармоо сыяктуу эле маанилүү.

Климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөштө төмөнкү маселелерди карап чыгуу пайдалуу деп эсептелет:

- Туруктуу өнүгүүгө жетишүү үчүн климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоо боюнча ишти күчөтүү;
- Биологиялык түрлөрдүн жоголушун кыскартуу максатында кызматташууну кеңейтүү зарылдыгы;
- Чөлгө айлануу, жердин деградациясы жана кургакчылык менен күрөшүүдө кызматташтыкты кеңейтүү зарылдыгы;
- Климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүү саясатын аныктоодо экосистемалык мамилелерге жана жаратылышты коргоо чечимдерине артыкчылык берүү зарылдыгы;

- Кырсык коркунучун азайтуу аракеттери үчүн эскертүү системаларын кеңейтүү;

- Дүйнөлүк климаттын өзгөрүшүнө, кургакчылыкка жана суроо-талаптын жана суу ресурстарынын булганышына байланыштуу тазаланган саркынды сууларды кайра пайдаланууну кеңейтүү;

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, калктын аялуу абалда турган адамдары (улгайган адамдар, балдар, аялдар) климаттын өзгөрүшүнө дуушар болуу коркунучу жогору. Бул контекстте аялуу абалда турган адамдарга болгон социалдык, экономикалык жана саясий шарттардын таасири аныкталып, андан кийин климаттын өзгөрүшүнүн аялуу абалда турган адамдарга тийгизген таасирин азайтуу жана туруктуу жамааттарды түзүү үчүн теңсиздикти жоюу аракеттери көрүлүшү керек. Климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоо максатында аракеттердин стратегиясын жана мониторинг системасын иштеп чыгуу үчүн зарыл финансылык инструменттерди түзүү зарыл.

Түркия 2004-жылдан бери Бириккен Улуттар Уюмунун Климаттын Өзгөрүшү боюнча Алкак Конвенциясына (UNFCCC) мүчө болуп саналат жана акыркы жылдары климаттын өзгөрүшүнө каршы аракеттерин тездик менен күчөткөн. Бул жаатта Түркия үчүн бурулуш учур — 2021-жылы Париж макулдашуусун ратификациялашы жана андан кийин 2053-жылга карата таза нөлдүк эмиссия максатын жарыялашы болгон. Климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүүдө Түркиянын жол картасын аныктоо максатында 2022-жылдын 21–25-февралында Түркиянын Айлана-чөйрө, шаар куруу жана климаттын өзгөрүшү министрлиги тарабынан өлкөнүн алгачкы Климат Кеңеши уюштурулган. 5 000 адам катышкан бул иш-чаранын жыйынтыгында жалпысынан 217 сунуштама чечим кабыл алынып, алардын ичинен 76сы артыкчылыктуу деп табылган. Анын артынан, 2015-жылы Бириккен Улуттар Уюмунун Климаттын Өзгөрүшү боюнча Алкак Конвенциясынын (UNFCCC) Катчылыгына тапшырылган Түркиянын Улуттук деңгээлде аныкталган салымынын (INDC) жаңыланган версиясы даярдалып, 2023-жылдын апрель айында Түркия өзүнүн биринчи жаңыланган Улуттук деңгээлде аныкталган салымын (NDC) расмий түрдө тапшырган. Бул контекстте, Түркиянын 2030-жылга карата эмиссияларды азайтуу максаты референциялык сценарий боюнча 21% дан 41% га чейин көтөрүлдү.

Түркиянын Улуттук деңгээлде аныкталган салымында (NDC) коюлган максаттарга жетүү үчүн 2024–2030-жылдарды камтыган Климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерин азайтуу жана ага ыңгайлашуу боюнча стратегиялар жана иш-аракеттер планы даярдалып, алар жол картасы жана аткаруу планы катары кызмат кылат. Кесепеттерди азайтуу боюнча Иш-аракеттер планында энергия, өнөр жай, имараттар, транспорт, калдыктар, айыл чарба, жер пайдалануу, жер пайдалануунун өзгөрүшү жана токой чарбасы (LULUCF), ошондой эле секторлор аралык маселелерди камтыган 9 бөлүм боюнча 49 стратегия жана 260 иш-чара каралган.Ал эми Ыңгайлашуу боюнча Иш-аракеттер планы айыл чарба жана азык-түлүк коопсуздугу, биологиялык ар түрдүүлүк жана экосистема кызматтары, суу ресурстарын башкаруу, туризм жана маданий мурас, өнөр жай, шаардык аймактар, социалдык өнүгүү, коомдук саламаттыкты сактоо, транспорт жана байланыш, энергетика, өзгөчө кырдаалдардын тобокелдигин азайтуу жана секторлор аралык маселелерди камтыган 11 бөлүм боюнча 40 стратегия жана 129 иш-чараны аныктайт. 2053-жылга карата таза нөлдүк эмиссия максатына ылайык, Түркия климат боюнча аракеттеринин алкагында Өзүнүн Узак мөөнөттүү климаттык стратегиясын (LTS) да даярдаган.COP 29 жыйынында жарыяланган бул документ климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерин азайтуу жана ага ыңгайлашуу секторлорундагы узак мөөнөттүү стратегиялар менен катар каржылоо, технология, билим берүү, адилеттүү өткөөл жана туруктуу өнүгүү максаттарын да камтыйт.

Өлкөнүн Түркиядагы жашыл энергияны трансформациялоо саясатынын негизги темалары-кайра жаралуучу энергия, энергияны үнөмдөө, өзөктүк энергия, жаратылыш газы жана суутек.

Түркиядагы энергетикалык натыйжалуулукту изилдөө үчүн негизги негиз 2007-жылы күчүнө кирген энергонатыйжалуулук 5627 сандуу актысына негизделген. Энергонатыйжалуулукту жогорулатуу стратегиясы жөнүндө Документ (2012-2023) 2012-жылы жарыяланган, Түркиянын энергия сыйымдуулугун (улуттук кирешеге энергия) 2023-жылга карата (2011-жылга салыштырмалуу) кеминде 20% га төмөндөтүүгө багытталган. Түркиянын энергия натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча биринчи иш-аракеттер планы, улуттук энергия натыйжалуулугун иш-аракеттер планы (2017-2023), өлкөнүн 2023-

жылга чейинки ишинин жол картасы катары даярдалып, 2018-жылдын 2-январында күчүнө кирди.

Иш-аракеттер планы 23,9 миллион тонна мунай эквиваленти (ДТ) болгон энергияны үнөмдөөгө жетишүүгө жана парник газдарынын эмиссиясын 66,6 миллион тонна CO2 эквивалентине кыскартууга багытталган. 2017-2023-жылдар аралыгында жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжасында өлкө 24 миллион 625 миң тонна энергияны үнөмдөөгө жана 68,62 миллион тонна CO2 ге барабар эмиссияга жетишкендиги аныкталды. 2022-жылы баштапкы энергиянын энергия сыйымдуулугу мурунку жылга салыштырмалуу 6,2% га жогорулашы күтүлүүдө. Бул 2000-жылга салыштырмалуу 31,2 % га көп. 2000-жылдан 2022-жылга чейинки мезгилде баштапкы энергиянын орточо жылдык энергия сыйымдуулугун 1,7% га төмөндөтүүгө жетишилди.

2024-жылдын 8-январында Түркиянын энергиянын натыйжалуулугун камсыздоо боюнча жаңы стратегиясын ишке ашыруу максатында II Улуттук Энергияны Натыйжалуулук Планы (EER) (2024-2030) даярдалып, коомчулукка жарыяланды. II «Улуттук Энергия натыйжалуулугун жогорулутуу иш-аракеттер планынын» алкагында 7 сектордо 61 иш-чара жана 266 иш-аракет аныкталган. II. «Улуттук Энергия натыйжалуулугун жогорулутуу иш-аракеттер планынын» алкагында коюлган максаттарга жетүү үчүн, мамлекеттик жана жеке секторлор тарабынан жалпы 20,2 миллиард доллар инвестиция салынары, 37,1 миллион МЭТ (мунай эквивалентинин тоннасы) энергияны үнөмдөө жана 2030-жылга чейин 100 миллион тонна CO2 эквивалентин кыскартуу күтүлүүдө. Энергиянын натыйжалуулугун 2030-жылга чейин 16% жана энергиянын интенсивдүүлүгүн 15% кыскартуу максаты коюлган (2023-жылга салыштырмалуу). Кыскача айтканда, 2022-жылы негизги энергиянын интенсивдүүлүгүндө өткөн жылга салыштырмалуу 6,2% жакшыртуу болуп, 2000-жылга салыштырмалуу 31,2% жакшыртуу болду. 2000 жана 2022-жылдар аралыгында негизги энергиянын интенсивдүүлүгүндө орточо жылдык азайтуу 1,7% түздү.

2021-жылы Түркия G20 өлкөлөрүнүн арасында энергиянын интенсивдүүлүгүн эң көп жогорулаткан экинчи өлкө болуп калды. Түркияда энергиянын натыйжалуулугу боюнча изилдөөлөр улуттук саясат документтеринде белгиленген максаттарга ылайык улантылып,

ошондой эле өлкөнүн 2053-жылга чейин нөлдүк эмиссияга жетүү максаты алкагында эмиссияларды кыскартуу максатына да салым кошууда.

Түркиянын Президентинин 2053-жылга карата көмүртек нейтралдуулугу максатына ылайык, кайра жаралуучу энергия Түркиянын энергия менен камсыздоо коопсуздугунда, атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүндө жана климаттык өзгөрүүлөргө каршы күрөшүүдө маанилүү ролду ойнойт.

Түркия таза энергияга болгон инвестициялар боюнча алдыңкы өлкөлөрдүн катарына кирет жана кайра жаралуучу энергия потенциалы боюнча Европада бешинчи, дүйнөдө болсо он экинчи орунда турат. Түркия шамал энергиясы боюнча Европада жыйырманчы, күн энергиясы боюнча сегизинчи орунда болсо, геотермалдык энергия боюнча дүйнөдө төртүнчү, Европада биринчи орунду ээлейт. Гидроэнергетика боюнча Түркия Европада экинчи, дүйнөдө сегизинчи орунда турат. Бул жетишкендиктерге кошумча, Түркия 2035-жылга чейин кайра жаралуучу энергия булактарын 60 ГВтка көбөйтүүнү жана өзүнүн кайра жаралуучу энергия потенциалын үч эсе ашырууну көздөйт. Ошондой эле, бул энергия булактарын тармакка интеграциялоо үчүн 2030-жылга чейин 10 миллиард доллардык тармакка инвестиция пландары бар.

Түркиянын Улуттук энергетикалык планы энергетика жана жаратылыш ресурстары министрлиги тарабынан Түркиянын парник газдарынын эмиссиясы боюнча узак мөөнөттүү максатына ылайык энергияга болгон суроо-талапты жана сунушту баалоо үчүн даярдалган жана жарыяланган. План санап чыгууга ылайык ишке киргизилип жаткан электр станцияларына жана өндүрүш көлөмүнө байланыштуу бардык маалыматтарды камтыйт. План ошондой эле Түркиянын парник газдарынын максаттарына жетүүсүнө жардам берүү үчүн күн жана шамал энергиясын көбөйтүүнү карайт. Планга ылайык, баштапкы энергияны керектөөдө жаңыланууучу булактардын үлүшү азыркы учурда 16,7% дан 2035-жылы 23,7% га чейин, ал эми атомдук энергиянын үлүшү 2035-жылы нөлдөн 5,9% га чейин өсүшү күтүлүүдө.

Түркиянын экологиялык туруктуулугуна токтолсок, Айлана-чөйрөнү коргоо, урбанизация жана климаттын өзгөрүшү министрлиги тамак-аш, балык уулоо жана айыл-чарба, эл керектөөчү товарларды

өндүрүү, текстиль, желим, автомобиль, турак жай жана туризм сыяктуу тармактарды камтыган Түркиянын туруктуу керектөө жана өндүрүү боюнча улуттук планын даярдоо үчүн изилдөө жүргүзүп жатат.

Суутек

Суутек дүйнөлүк өзгөрүүлөр үчүн өтө маанилүү, жана ал өзүнүн потенциалы менен өлкөдөгү кайра жаралуучу энергия өндүрүшүнүн жана колдонуу үлүшүн көбөйтүүгө, жылытуу секторундагы парниковый газдардын эмиссиясын азайтууга (бардык табигый газ түйүндөрүнө кошулуу аркылуу), жергиликтүү көмүр жана бора ресурстарын пайдаланууга, көмүртекти кармоо процесстерин колдоого жана өлкөгө кайра иштетүү жана жана сактоо аркылуу жаңы экспорт багытын камсыздоого жардам берет.

Түркиянын Улуттук энергетикалык планынан тышкары, 2023-жылдын январь айында министрликтин бир бөлүгү болгон Түркиянын Энергетика, өзөктүк өнөр-жай жана тоо-кен изилдөө Кеңеши (TENMAK) "Түркиянын суутек технологиялары боюнча стратегиясын жана жол картасын" жана "Түркиянын көмүртекти кармоо жана кайра иштетүү технологиялары боюнча жол картасын" иштеп чыгуу иштери улантылууда.

Жарыяланган стратегиялык документке ылайык, электролизердин орнотулган кубаттуулугу 2030-жылы 2 ГВт, 2035-жылы 5 ГВт жана 2053-жылы 70 ГВт болушу керек. Бул экологиялык таза суутекти өндүрүүдө жана сактоодо жергиликтүү курамдарды колдонууга түрткү берүүчү механизмдерди түзүүгө багытталган. Экологиялык таза суутекти колдонуу бардык тармактарда, айрыкча парник газдарынын бөлүнүп чыгышын азайтуу кыйын болгон жерлерде, мисалы, химия, темир жана болот, транспорт, айнек жана керамика өнөр жайларында колдоого алынат. Мындан тышкары, долбоор учурдагы жаратылыш газ түтүктөрүнө суутек кошуп, жылуулук менен камсыздоо тармагын акырындык менен суутекти чыгышын азайтууга көмөктөшөт.

Таза энергия институту

Түркиянын энергетика, атомдук энергетика жана тоо-кен изилдөө кеңешинин колдоосу астында таза энергетикалык технологиялардын бардык тармактарында, анын ичинде суутек, көмүртек жана кайра

жаралуучу энергия боюнча изилдөөлөрдү жүргүзгөн таза энергия изилдөө институту(TEMEN), энергетика жана тоо-кен тармагында, айрыкча өлкөнүн энергетика жана тоо-кен уюмдарынын жоопкерчилигинде, энергетика жана жаратылыш министрлигинин жоопкерчилигинде, жашыл чечимдерди иштеп чыгуу үчүн керектүү долбоорлоо, өндүрүү, тестирлөө жана жайгаштыруу иштерин жүргүзөт.

Көмүртек жана кайра жаралуучу энергия боюнча изилдөөлөрдү жүргүзгөн таза энергия изилдөө институтунун(TEMEN) карамагында жайгашкан Суутек технологиялары лабораториясы (HTL) өлкөдөгү суутек жана отун элементтери тармагындагы изилдөөчүлөргө кызмат көрсөтүү үчүн инфраструктура менен жабдылган, лаборатория университеттерге, компанияларга жана изилдөө уюмдарына ачык. Лабораторияда отун элементтеринин тестирлөөсү, жашыл суутекти өндүрүү, аналитикалык өлчөөлөр, системалык кызматташуу жана моделдөө иштерин жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк бар.

Климаттык иш-аракеттердин контекстинде төмөнкү иш-чараларга баалоо жүрүп жатат: туруктуу таза энергетиканын ар кандай тармактарында долбоордук иш-чаралар, суутек сактоочу мобилдик энергия тутумдарынан баштап, жогорку натыйжалуу жана үнөмдүү отун клеткасынын курамдарын иштеп чыгууга чейин, көмүртектеги таза суутек боюнча чечимдерди изилдөө-көмүртекти кармоо технологиясын колдонгон интенсивдүү тармактар.

Ядролук

Ядролук энергиянын ролун экологиялык туруктуулук жана жашыл өсүү максаттарынын алкагында ТУРКПАнын Айлана-чөйрөнү коргоо, жаратылыш ресурстары жана саламаттыкты сактоо боюнча комиссиясынын жыйындарында кеңири көз караш менен талкуулоого болот.

Атомдук энергия көмүртектин аз бөлүнүп чыгышы жана энергиянын жогорку натыйжалуулугу менен экологиялык туруктуулук максаттарына жетүүдө маанилүү орунду ээлейт. Атомдук энергиянын ролу энергия менен камсыздоонун коопсуздугун камсыз кылууда гана эмес, жашыл өнүгүү стратегиясын колдоодо да маанилүү.

Айрыкча көмүртектеги аз энергия булактарын издеген өлкөлөр үчүн ядролук энергия туруктуу өнүгүү максаттарына жетүүдө талашсыз орунга ээ. Министрлик тарабынан даярдалган узак мөөнөттүү Улуттук энергетикалык планга, 2053-жылга карата таза көмүртекти бөлүп чыгаруу максатына ылайык, Түркия электр энергиясын өндүрүүдө ядролук энергиянын үлүшүн 2035-жылга чейин 11,1% дан жана 2053-жылга чейин 29,3% га чейин көбөйтүүнү көздөйт. Бул максаттарга жетүү үчүн 2053-жылга чейин кеминде 30 ГВт атомдук энергия керектелет. Бул жагынан алганда, Akkuyu атомдук электр станциясынан тышкары, өлкөдө дагы эки атомдук электр станциясынын долбоорун ишке ашыруу пландаштырылууда жана чакан модулдук реакторлорду түзүү пландаштырылууда.

Белгилүү болгондой, жалпы орнотулган кубаттуулугу 4800 мегаватт болгон "Аккую" АЭСин түзүү боюнча курулуш иштери Россия Федерациясы менен кол коюлган өкмөттөр аралык 2010-жылдын 12-майдагы макулдашууга ылайык, "Аккую" АЭСинин жардамы менен Түркия жыл сайын 7 миллиард кубометр жаратылыш газын импорттоо муктаждыгынан арылып, жылына 35 миллион тоннага жакын көмүр кычкыл газынын бөлүнүп чыгышын кыскартат. Экинчи жагынан, долбоордун алкагында минималдуу салым 6,5 миллиард долларды түзөт. Бүгүнкү күндө локалдаштыруу деңгээли болжол менен 50% ды түзөт.

Атомдук энергия экологиялык туруктуулук менен экономикалык өнүгүү ортосунда тең салмактуулукту түзүүнүн каражаты катары аймактык жана эл аралык кызматташтыктын өзөгүн түзөт. ТүркПАнын мүчө мамлекеттери ядролук энергиянын мүмкүнчүлүктөрүн баалоо жана бул тармактагы кызматташтыкты туруктуу өнүгүү максаттарына ылайык жогорулатуу үчүн ар кандай кадамдарды жасашы керек. Ядролук энергия технологияларын бөлүшүү, ядролук коопсуздук стандарттарын түзүү жана бул тармактагы мыкты тажрыйбаларды жайылтуу маселелери талкууланышы мүмкүн. Мындан тышкары, ядролук энергиянын экологиялык туруктуулукка жана аймактык кызматташтык мүмкүнчүлүктөрүнө оң таасирин ачууга болот.

ЖЫЙЫНТЫК

ТӨМ экономикалык, социалдык жана экологиялык курамдарын бириктирүү жолу менен туруктуу өнүгүүгө көмөктөшүүгө багытталган. Бул курамдардын ортосундагы тыгыз байланыш климаттын өзгөрүшүнүн олуттуу кесепеттери, чектелген жаратылыш ресурстарын сактоо жана "жашыл" экономикага өтүү зарылдыгы барган сайын айкын болуп жаткан азыркы шарттарда өзгөчө актуалдуу.

ТүркПАга мүчө мамлекеттер – Азербайжан, Казакстан, Кыргызстан жана Түркиянын ортосундагы Экологиялык туруктуулук жаатындагы кызматташтык Бириккен Улуттар Уюмунун туруктуу өнүгүү максаттарына (ТӨМ) жетишүүгө жана экологиялык жактан таза келечекти колдоого жалпы умтулууну көрсөтөт. Бул милдеттенме ТүркПАга мүчө мамлекеттерди энергиянын кайра жаралуучу булактарын өнүктүрүү, биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо жана туруктуу каржылоо жаатындагы аракеттерин активдештирүүгө үндөйт. Алардын жаратылышты коргоо мыйзамдары, "жашыл" инвестициялар саясаты жана биргелешкен экологиялык демилгелер жаатындагы кызматташтыгы климаттын өзгөрүшү, суунун жетишсиздиги жана жерлердин бузулуу маселелерин чечүүгө болгон күчтүү саясий эркти чагылдырат.

Туруктуу өнүктүрүү программалары сыяктуу "жашыл" саясатты мүчө мамлекеттердин улуттук өнүктүрүү багыттарына бириктирилиши алардын эл аралык экологиялык ченемдерди сактоого болгон берилгендигин дагы да бекемдейт.

ТүркПАнын институционалдык алкактарын колдонуу менен мүчө мамлекеттер Түрк дүйнөсүнүн жана анын тышындагы туруктуу келечекти камсыз кылуу менен коомдук таасирин күчөтө алышат.

Айлана-чөйрөнү калыбына келтирүү менен биз көптөгөн социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү кыйыр түрдө чечебиз. Ошентип, экологияны калыбына келтирүү-бул дүйнөлүк туруктуулукка жетүү үчүн комплекстүү мамиле. Бул өз ара көз карандылыкты таануу жана тиешелүү иш-аракеттер биздин планетанын жана анын жашоочуларынын коомдогу келечеги үчүн өтө маанилүү. Биздин планетаны коргоо дүйнөлүк өнүгүүнүн туруктуулугун камсыз кылат. Бул документ мүчө мамлекеттердин ортосундагы Экологиялык туруктуулук

жана "жашыл" өнүгүү маселелери боюнча кызматташтыкты өнүктүрүүгө өбөлгө болот.